

“BANDLIK” TUSHUNCHASI VA YOSHLAR BANDLIGINI TA’MINLASH MUAMMOLARI

Norqulov Fazliddin Allamurod o’g’li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5558805>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 01-oktabr 2021
Ma’qullandi: 05-oktabr 2021
Chop etildi: 10-oktabr 2021

KALIT SO’ZLAR

bandlik, yoshlar, yoshlar bandligi, ishsiz yoshlar, iqtidorli yoshlar.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada “Bandlik” tushunchasining ma’nosi yoritib berilgan bo’lib, yoshlarni ish bilan bandligini ta’minlashda yuzaga keluvchi muamolar aniqlangan hamda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun qo’chimcha taklif va xulosalar keltirilgan.

“Bandlik” tushunchasi foydalanishga yaroqli bo’lgan resurslar barcha turlari (ishchi kuchi, kapital, yer, tadbirkorlik layoqati) ning iqtisodiy nafli faoliyatda foydalanishga jalb qilinganlik darajasini anglatadi.

Iqtisodiy fanda “bandlik” tushunchasi ko’proq mehnat resurslariga tatbiqan qo’llaniladi. Mehnat resurslari bandligi kishilar faoliyatining asosiy shakli bo’lib, ishchi kuchi, energiyasi va vaqt sarfini taqozo etadi hamda insonlar mavjud bo’lishining hayotiy shart-sharoitlarini ta’minlaydi.

Bandlik va ishsizlik muammosi milliy va jahon xo’jaligining siklik rivojlanishi, ular iqtisodiyotidagi tarkibiy siljishlar, demografik va ma’daniy – maishiy jarayonlar hamda ishchi kuchi bozorida o’z o’rniga ega bo’lgan o’zgarishlar bilan bog’liq.

Bandlik nazariyasi o’zining evolyutsion rivojida uzoq yo’lni bosib o’tgan bo’lib, turli-tuman g’oyaviy yondashuvlar, tadqiqotning har xil usul va dastaklari bilan tavsiflanadi.

Bandlikning klassik nazariyasida, to’liq bandlik sharoitida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotib olish uchun sarflar darajasi yetarlicha bo’lmaydi. Boshqa tomondan, umumiy sarflar darajasi yetarlicha bo’lmagan taqdirda ham tartibga solishning narx, ish haqi va foiz stavkasi kabi dastaklari ancha tez amal qilib, natijada umumiy sarflarning kamayishi ishlab chiqarishning real hajmi, bandlik va real daromadlar qisqarishini keltirib chiqarmasligi mumkin.

Sarflar darajasi yetarlicha bo’lmasligining klassik nazariyasini inkor qilish qisman Sey qonunida asoslanadi. Sey qonuniga ko’ra tovarlarni ishlab chiqarish jarayoni ularning qiymatiga teng bo’lgan

daromadlarni vujudga keltiradi. Bu mahsulotning har qanday hajmini ishlab chiqarish uni sotib olish uchun zarur bo'lgan daromadlarni avtomatik ravishda ta'minlashini anglatadi. Taklif o'zining xususiy talabini vujudga keltiradi. Biroq jamg'arma bu jarayonni murakkablashtiradi, ya'ni daromad oluvchi uni to'liq sarflashi kafolatlanmagan.

Iste'molchi pul daromadining qandaydir qismi ushlab qolinib, bu talabda o'z ifodasini topmasligi hamda daromadlar va sarflar oqimida uzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Jamg'arma yetarlicha iste'mol qilmaslikka olib keladi va Sey qonuni samarali amal qilmasligiga sabab bo'ladi. Natijada ishlab chiqarishning qisqarishi, sotilmagan tovarlarning to'planishi, ishsizlik va daromadlar kamayishi ro'y beradi.

Iqtisodchi klassiklar, real hayotda jamg'arma talab taqchilligiga olib kelmasligi har bir jamg'arilgan summa tadbirkorlar tomonidan investitsiyaga yo'naltirilishi ta'kidlanadi. Shunday ekan, jamg'arma keltirib chiqaradigan iste'mol sarflaridagi har qanday "taqchilik" ni investitsiyalar to'ldiradi.

Agar uy xo'jaliklari pul daromadlaridan qanchasini jamg'arishni ko'zda tutgan bo'lsa tadbirkorlar ham shuncha investitsiya qo'yadigan bo'lsa, Sey qonuni amal qila boshlaydi. Demak bunda, ishlab chiqarish va bandlik darajasi doimiy bo'lib qoladi.

Klassiklar bozor xo'jaligi "o'z-o'zicha rivojlanadi", shu sababli iqtisodiyot ishlab chiqarishning to'liq hajmiga va to'liq bandlikka erishishiga layoqatli, davlatning aralashuvi tizimining samarali amal

qilishiga faqat izdan chiqarish mumkin deb hisoblaydi.

Bandlikning neoklassik nazariyasi vakillari (A.Laffer, r.Xoll, D.Dilder va boshqalar.) qarashlariga klassik nazariyadagi qoidalar asos qilib olingan. Ular tomonidan, mehnat bozoriga, bozor iqtisodiyoti qonunlariga bo'ysunuvchi, tarkiban bir xil bo'lmagan, rivojlanib boruvchi tuzilmasi sifatida qaraladi.

Ish haqi darajasi (mehnat bahosi) ishchi kuchiga talab va taklifiga ta'sir ko'rsatadi, ular nisbatini tartibga soladi hamda ular o'rtasidagi zaruriy muvozanatlikni ushlab turadi. Ishchi kuchi bahosi bozor konyunkturasi tez va oson sezadi, unga bo'lgan haqiqiy ehtiyojga bog'liq ravishda ortadi yoki kamayadi. Ish haqining ortishi yoki pasayishi orqali ishchi kuchiga bo'lgan talab va uning taklifi tartibga solinadi. Agar ishchi kuchining taklifi talabdan ortib ketse, ishsizlik kelib chiqadi, u ish haqi stavkasiga pasaytiruvchi ta'sir ko'rsatadi va bu pasayish mehnat bozori muvozanatlikka erishguncha davom etadi.

Bandlikning Keynscha nazariyasi. Dj.Keyns klassiklarning ilmiy g'oyalari asoslarini tanqid qilib aralashish iqtisodiyotda bandlik nazariyasining asoslaridan bo'lib qoldi.

Keynscha bandlik nazariyasining mazmuni quyidagilardan iborat: bozor iqtisodiyoti (kapitalizm) da to'liq bandlikni kafolatlovchi hech qanday mexanizm mavjud bo'lmaydi; iqtisodiyot ishsizlik va inflyatsiyaning muayyan darajasida muvozanatli rivojlanishi mumkin, to'liq bandlik favqulodda holat, qonuniyat emas

va shu sababli kapitalizm o'z-o'zini tartibga soluvchi tizim hisoblanmaydi.

Keynschilar uchun yalpi talabning o'zgaruvchanligi va narxning noegiluvchanligi pasayish tomonga moyilligi bozor iqtisodiyotida ishsizlik uzoq davr davomida saqlanib qolishi va ortib borishi mumkinligini anglatadi. Shu sababli turg'unlik va inqirozlar oqibatida qayta yo'qotishlardan qochish uchun davlat tomonidan yalpi talabni tartibga solishga qaratilgan faol makroiqtisodiy siyosat zarur.

Bandlikning monetar nazariyasi. Monetarizmga A.Marshalning pulning miqdoriy nazariyasi, narxning nisbiylik nazariyasi, L.Valrasning bozor muvozanati nazariyasi, Filips egri chizig'i g'oyasining qisqa muddatli muqobili, investitsiya – jamg'arma – mehnat – pulning Keynscha modeli g'oyaviy va uslubiy asos hisoblanadi.

XIX asrning 60 yillarida M.Fridmen mavjud g'oyalarasosida pulning miqdoriy nazariyasini isloh qildi. Uning asosiy g'oyasi pul massasi o'zgarishining narx darajasiga bevosita ta'sirini tan olishdan iborat. Fridmen fikricha "pul narx o'zgarishi uchun ahamiyatli", muhimi "pul bozori holatiga foiz stavkasi emas, aynan pul miqdori yoki kredit berish shartlari ta'sir ko'rsatadi"

Pulning miqdoriy nazariyasiga monetar yondashuv quyidagi qoidalarga asoslanadi:

Pulning miqdoriy nazariyasi eng avvalo pulga bo'lgan talab nazariyasidir (pul daromadi, narx darajasi, ishlab chiqarish nazariyasi emas)

Iqtisodiy subyektlar (gumashtalar) va mulk egalari uchun aktivlarning bir turi, boyliklarga egalik qilish shakli hisoblanadi.

Iqtisodiy subyektlar tomonidan pulga bo'lgan talab tahlili rasman iste'mol ne'matlarga talab tahlili bilan bir xil.

Monetaristlar pulning miqdoriy nazariyasini ishlab chiqarish bilan bog'laydi. Ular yondashuvda pul massasi (miqdori) ning o'zgarishi ishlab chiqarish jarayoni tebranishini tushuntirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Shunga asosan monetaristlar pul-kredit siyosati iqtisodiyotni tartibga solishning eng samarali dastagi degan xulosani chiqaradi.

Monetarizm vakillari iqtisodiy siklni tushuntirishda real daromad, bandlik va narxlarning umumiy darajasi o'zgarishida pul massasi favqulotda muhim rolni o'ynashini e'tirof etadi.

Muayyan davr oralig'ida pul massasining o'zgarishi bir vaqtda ham narx darajasiga va ham ishlab chiqarish hajmiga ta'sir ko'rsatadi.

M.Fridiyen Federal zahira tizimi tomonidan o'rnatiladigan pulning nominal miqdori o'zgarishi qisqa muddatda ishlab chiqarish hajmi va bandlikka, uzoq davrda esa narxlarga ancha samarali ta'sir ko'rsatadi deb hisoblaydi. Shunga ko'ra u pul massasi o'zgarishi va iqtisodiy faollikning siklik tebranishi o'rtasida ancha barqaror bog'liqlik mavjud bo'lishini qayd qiladi.

Ingliz iqtisodchisi P.Braunin qarashi bo'yicha ish haqi mehnat bozorida ishchi kuchiga bo'lgan talab va uning taklifi nisbati bilan aniqlanadi, iqtisodiy subyektlar ishlab chiqarish hajmiga ta'sir ko'rsatish maqsadida o'zlarining pulga bo'lgan talabini ularning taklifiga muvofiqlashtiradi. Daromadlar miqdori ham pulga bo'lgan talab va taklifga bog'liq qilib qo'yiladi.

Bandlik real ish haqi darajasi bilan aniqlanadi, narxning mutloq darajasi esa pul massasiga bog'liq bo'lmaydi. P.Braunin bunday sharoitda to'liq bandlikka faqat ish haqini pasaytirishi hisobiga erishish mumkinligini qayd qiladi.

Yuqorida ko'rib o'tganimizdek ish bilan bandlik, avvalo, ijtimoiy munosabatlardir, ya'ni odamlarning jamiyat ichidagi munosabatlaridir, shu bois qandaydir azaliy, bevosita yuzaga kelgan hodisa sifatidagi ijtimoiylik ularning asosiy xususiyati hisoblanadi.

Yoshlarni ish bilan bandlik tushunchasini fuqaroning o'z shaxsiy va jamoat ehtiyojini qondiradigan hamda daromad keltiradigan faoliyati deb tushunish mumkin. Ish bilan bandlikni ijtimoiy, iqtisodiy va demografik jarayonlar tizimida mehnat resurslarini yetishtirishning tabiiy asosi sifatida qarash lozim.

O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida yoshlarning ish bilan bandlik muammosi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu ko'p jihatdan O'zbekiston aholisining tarkibiga ko'ra yoshlar mamlakati qatoriga kirishi bilan izohlanadi. Respublika-ning deyarli 60% ga yaqin aholisini yoshlar tashkil etadi.

"Yoshlarni ish bilan ta'minlash masalasi mamlakatimiz uchun hamon eng dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda yoshlar uchun yangi ish o'rinlari ochish, ularning halol mehnat qilib, daromad topishi maqsadida ko'p ishlar qilinmoqda. Shunga qaramasdan, bu borada muammolar ham oz emas." O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev.

Iqtisodiy faol aholi tarkibidagi yoshlar eng istiqbolli toifa hisoblanib, uzoq muddatli intellektual investitsiya obyekti hisoblanadi. Ular bilim darajasining yuqoriligi, kuchli mehnat motivatsiyasi, jo'shqin jismoniy salohiyat, mehnat bozori talab etayotgan kasb va ixtisoslikka tez o'qitish va o'rgatish imkoniyatlari bilan ajralib turadi.

O'zbekistonda har yili yuz minglab yangi ish o'rinlari tashkil etilayotganligiga qaramasdan mehnat resurslari miqdori muttasil o'sib borayotganligi, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar va boshqa omillar mehnat bozorida ishchi kuchi taklifi unga talabdan yuqori bo'lishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarini tugallayotgan yigit-qizlarni ixtisosliklari bo'yicha ish bilan ta'minlashda jiddiy muammolar mavjuddir. Bu esa yoshlarni ish bilan bandligini ta'minlashda jiddiy muammolarni vujudga keltirmoqda.

O'zbekiston Respublikasining qishloq joylarida ijtimoiy jihatdan yetarli darajada himoya qilinmagan yoshlar orasida ishsizlar soni salmoqli miqdorga ega bo'lmoqda. Bunday holat mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandligini ta'minlash bo'yicha ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishning yangi, samarali usullarini tadqiq etishni talab qilmoqda.

Iqtisodiy modernizatsiyalash sharoitida O'zbekistonning qishloq joylarida ham yoshlar mehnat bozoriga, xususan yoshlar ish bilan bandligini oshirishda davlat siyosati bilan bog'liq yechimini topish lozim bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Ularning asosiylari sifatida:

- yoshlarning ish bilan bandligini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, yoshlarning ish bilan bandligini tartibga solish,

- yoshlarning ish bilan bandligini ta'minlash va maktab bitiruvchilarini ishga joylashtirish ko'lamini kengaytirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli,

- yoshlarning ish bilan bandligini oshirish mezonlari va ko'rsatkichlar,

- yoshlar mehnat bozorini tartibga solish mexanizmlari hamda yoshlar mehnat bozorida oqilona ish bilan bandlikni ta'minlashni takomillashtirish yo'llari kabi muammolarni alohida qayd etib o'tish lozim.

Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib, yoshlarning ish bilan oqilona bandligini ta'minlash va uni oshirish yo'llari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tishimiz mumkin:

- ishlab chiqarish korxonalarini faoliyatini rivojlantirish;

- yoshlar bandligini oshirish bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy monitoringlar o'tkazish;

oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash jarayonini mexazimlashtirish, hokimiyat organlari, mahalla va bandliikka ko'maklashuvchi markazlar birgalikda ish olib borishi lozim. Eng asosiy masala oliy ta'lim muassasalariga kvota belgilangan kundan boshlab, ta'lim muassasasini tugullaguncha o'sha talabalar uchun ish joylari yaratilishi zarur;

kasb-hunarga o'qitish markazlarida zamonaviy kasblar va xotin qizlar uchun qulay bo'lgan yo'nalishlar yaratilishi kerak;

ichki va tashqi migratsiyani rivojlantirish kerak;

- yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish bo'yicha meyoriy hujjatlarni takomillashtirish;

- yosh tadbirkorlarga moliya-kredit va xom-ashyo resurslarini olishlarida yordam berish tizimini shakllantirish;

-- yosh tadbirkorlarni bozor konyunkturasi, xom-ashyo va moliyaviy resurslar bozori bo'yicha axborot bilan ta'minlovchi infratuzilmani shakllantirish;

- yosh tadbirkorlarni tayyorlash va qayta tayyorlash, malakasini oshirish tizimini yanada rivojlantirish va boshqalar.

References:

1. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 30-iyunda bo'lib o'tgan "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyida nutq so'zlashi
2. "Бандлик, фойиз ва пулнинг умумий назарияси" (1936 й.) китобида асосий ғояларнинг мазмуни баён қилинади.
3. И.Фитернинг трансакцион муқобилли, нақд пул қолдиқларининг кембриж муқобили, И.Фитер ва КСнайдернинг даромадлар муқобили.
4. <https://lex.uz/docs/-5328442>
5. <https://daryo.uz/2017/07/01/shavkat-mirziyoyevning-kamolot-yoshlar-ijtimoiy-harakatining-iv-qurultoyidagi-nutqi/>